

ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ

Одним із діячів, що залишили глибокий слід у військово-політичній історії Галичини, був організатор і керівник переможного Першолистопадового зриву 1918 р. у Львові, організатор Галицької армії, перший державний секретар військових справ Західно-Української Народної Республіки полковник Дмитро Вітовський. Він народився 8 листопада 1887 р. у селі Медусі, неподалік княжого Галича. Син збіднілого українського шляхтича навчався у сільській школі, потім – у Станиславівській польській (за відсутністю української) гімназії. Жив у дешевій Михайлівській бурсі. Вже в юному віці Дмитро захопився соціалістичними ідеями Михайла Драгоманова, був активним членом гімназійного таємного гуртка української молоді, яким керував молодий літератор Микола Федюшка-Євшан (згодом січовик, старшина УГА). Продовжив навчання на факультеті права Львівського університету.

Молодий студент опинився у вирі національно-визвольного руху, що на початку ХХ століття охопив широкі верстви галицької молоді. Був серед активістів змагань за український університет, організатором мережі “Січі”, активним діячем Української радикальної партії (УРП). Як один з організаторів студентської акції 1 липня 1910 р., коли від кулі польського шовініста загинув юний студент Адам Коцко, у складі 101 учасника виступу Д. Вітовський був відрахований з університету. Своєрідно відреагувало і австрійське військове урядництво – позбавило його старшинського звання хорунжого запасу, яке отримав під час служби в австрійській армії 1909 р.

Після здобуття правничої освіти у Ягеллонському університеті Д. Вітовський жив і працював у Станиславові. Незважаючи на загрозу репресій, продовжував громадсько-політичну діяльність. Восени 1911 р. став одним із організаторів визволення з міської в'язниці недавнього студента Львівського університету Мирослава Січинського, ув'язненого 1908 р. за вбивство цісарського намісника в Галичині графа Потоцького. За організацію масової акції 1914 р.,

спрямованої проти чорноризників станиславівського єпископа Г. Хомишина, які намагалися зірвати заходи щодо вшанування ювілею Т. Шевченка українською громадою, молодого адвоката заарештовано і ледь не ув'язнено.

Перша світова війна різко змінила долю Д. Вітовського. Вже з перших її днів, на початку серпня 1914 р., він перебував у лавах легіону Українських січових стрільців (УСС), який формувався у Львові. У ті дні 28 тисяч галичан-добровольців зголосилися до національного війська, відгукнувшись на заклик керівників Головної української ради (ГУР) Костя Левицького, Михайла Павлика, Миколи Ганкевича зі зброєю в руках виступити проти царської Росії й на руїнах імперської “тюрми народів” побудувати незалежну Українську державу. Підстаршині Д. Вітовському доручили формувати перший курінь УСС у будинку на Зеленій, 5. Він став не тільки енергійним організатором і командиром, але й політичним провідником, про що свідчила його палка промова 19 серпня перед особовим складом січовиків щодо визвольного характеру боротьби за українську справу й патріотичний обов'язок стрільців і старшин новоствореного куреня. Український легіон зібрав, за висловом стрілецького історика Осипа Думіна, “багато інтелігентської середньої і високошкільної молоді, цвіт галицько-української інтелігенції”.

Австрійська армія ганебно програла першу битву. Російські війська Південно-Західного фронту розгорнули у Галичині широкий наступ і на початку вересня наблизилися до стін древнього Львова. Щойно сформований легіон УСС перекинули до Стрия, де 3 вересня 1914 р. його вояки урочисто склали військову присягу. З ініціативи Д. Вітовського група старшин і стрільців відмовилася від офіційного тексту присяги австрійської армії і за участю о. О. Нижанківського – відомого громадського діяча і композитора, – поклялися служити Україні та воювати за честь української зброї. Вже наступного дня легіон перевезено в околиці Мукачева. Після того, як росіяни захопили Галичину і відтіснили цісарські війська у Карпати, гірські перевали на кілька місяців стали театром жорстоких битв, бойовим хрещенням січовиків.

Наказом командування від 7 вересня 1914 р. Д. Вітовського іменовано сотником і призначено командиром сотні третього

півкуреня отамана Степана Шухевича. А наприкінці місяця його стрільці вже виконували перше бойове завдання. Після прийнятого рішення використати галичан для ведення партизансько-диверсійної війни та розвідки в глибокому тилу російських військ, двотисячний легіон було поділено на стежі по 20 стрільців у кожній. Невдовзі стежі з сотні Вітовського вийшли на передній край карпатського фронту. Одну з них очолив сотник, іншими командували його четарі Григорій Іваненко (пізніше – секретар ЦК КПЗУ, репресований в УРСР), Григорій Трух (потім сотник УГА, діяч Василянського Чину і письменник, помер у Канаді 1959 р.), Михайло Матчак (у 1920-х – активний діяч УВО, посол польського сейму, помер у сибірській неволі 1957 р.), 20-річний поет Іван Балюк (загинув у бою 1915 р.). Зрештою, тільки двом стежам вдалося перетнути лінію фронту, решта після сутичок з росіянами – зазнали втрат і повернулися.

У жовтні 1914 р. австрійські війська прорвали оборону росіян в Карпатах і контрударом у бік Львова відкинули частини 8-ї армії генерала Брусилова до Стрия й Дрогобича. Легіон УСС діяв у складі авангарду 55-ї піхотної дивізії генерала Гната Фляйшмана. Перші бої були надзвичайно напруженими. Про один з них, на горі Кобилі 24 жовтня 1914 р., Д. Вітовський писав так: “Московські стріли чим раз ближчі й сильніші. Видно, що ворог підходить. Ділю розстрільну на три части. Сам стою на лівому крилі... Огонь інтенсивніший. Небавом приходить вістка, що полковник драгунів погіб від кулі. Чую крик з долини. Це москалі йдуть приступом на драгунів. Драгуни з карабінами без багнетів приступу не вдержують і починають відступати. Наші також. Приходить приказ: “Стрільці мають стримувати ворога і крити відворот драгунів!” Вертаємо на становище. На горі вже москалі, які напірають з переду і з правого боку, звідки виперли драгунів. Мої хлопці відбивають приступ москалів, як старі вояки... Йдуть на багнети, сміливо й безстрашно”.

У фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові зберігається чимало документів про бойову діяльність українського легіону на фронтах Першої світової війни. Серед них – свідчення про сотника Д. Вітовського. Його сотня одною з перших увірвалась 20 жовтня 1914 р. у Дрогобич.

Розвиваючи наступ на Стрий, понесла втрати – 16 стрільців вбитими і пораненими. Один із документів свідчить, що, коли російські війська перейшли у наступ, сотник зі стрільцями, спільно з командою панцирного потяга стійко боронив ділянку залізниці від Тухольки до Гребенова.

Різдво 1915 р. галицькі стрільці зустріли на Бескидах. Були страшні морози. Гори вкрилися глибоким снігом. Погано одягнені стрільці й старшини постійно мерзли. Сотню Вітовського кидали у найнебезпечніші місця. Але в релігійне свято січовикам пощастило: сотня опинилася в селі Оленеві, де їй тепло зустріли місцеві мешканці. Як згадував підхорунжий Михайло Гузар, у Святий вечір, коли сотник зі стрільцями сиділи вже за столом, до хати ввели щойно полонених шістьох російських солдат, які виявилися українцями. Д. Вітовський запросив їх до столу і, звертаючись до всіх, сказав: “Вірю я, що як сьогодні ми засіли на Святий вечір з нашими братами з-над Дніпра, хай у цей момент полоненими, так колись, може в недалекій будуччині, засядемо на Свят-вечері як один великий український народ у своїй вільній державі, Соборній Самостійній Україні!”

Вісім місяців билися січовики на карпатських перевалах. Найглибший слід у їх пам’яті, безумовно, залишила битва на горі Маківці – одній з вершин Сколівських Бескидів, яка була важливим вузлом австрійської оборони в Карпатах. Сотня Вітовського особливо відзначилася у боях 1–2 травня 1915 р., коли російська козака дивізія генерала Каледіна намагалася пробитися через перевали, а вершина Маківки кілька разів переходила з рук в руки. Згадуючи про день 1 травня, Д. Вітовський писав: “Клекотіли по обох боках скоростріли, при землі гупали ручні гранати – здавалося, гора рухається, дихає пеклом. Так минала година за годиною. Це був третій пам’ятний день московського наступу на Маківку. Змагалася дві сили. Одна сказала: за всяку ціну візьму, а друга відповіла: за всяку ціну не віддам”. У ніч на 2 травня підрозділи Гриця Коссака, Степана Шухевича, Андрія Мельника, Дмитра Вітовського стрімким контрударом захопили вершину Маківки. Спроби російських частин прорвати оборону січовиків при підтримці важкої артилерії не вдалися. У ті дні битва на

Маківці була однією з найяскравіших в історії легіону УСС. Сотник Д. Вітовський нагороджений медаллю Хоробрості.

Наступною пам'ятною віхою на фронтowych шляхах сотника стала Горлицька операція німецько-австрійських військ улітку 1915 р., коли під їх натиском російська армія залишила майже всю Галичину.

27 червня 1915 р. курінь отамана Коссака ввійшов у старовинний Галич. Першими ступили на його вулиці стрільці сотні Вітовського. Визнаючи заслуги сотника, його призначили комендантом міста. Над ратушею він наказав підняти синьо-жовтий стяг, за що отримав догану від австрійського командування. А 2 липня сотня йшла через рідне село Медуху. Зустрічали січовиків квітами, на честь славного земляка селяни побудували триумфальну браму.

Важкі випробування випали на долю сотника восени 1915 р. на берегах Стрипу. Тільки в боях 1 листопада легіон зазнав тяжких втрат – 48 вбитих старшин і стрільців. Особливо потерпіла сотня Вітовського, яка несподівано натрапила в Раковецькому лісі на засідку. Учасник тих подій старшина Д. Вахнюк згадував: “Тяжкі, чотириденні бої під Семиківцями, що із найбільшим напруженням тривали від 31-го жовтня до 3 листопада, перевершили своєю силою, енергією, завзятістю, напруженням і кривавою славою чи не всі дотеперішні”. Тоді росіянам таки вдалося захопити Семиківці, але 2 листопада успішною атакою сотень Д. Вітовського, А. Мельника і Носковського село, точніше – його згарище, було відбито. З великими труднощами і втратами галицькі стрільці відкинули противника за Стрипу.

Після цих важких боїв восени 1915 р., де сотня під командуванням Д. Вітовського у жовтні–листопаді майже не виходила з боїв, фронт стабілізувався і сотника відкликали у запілля на лікування ноги. Він відмовився від шпиталю і перебував у Коші отамана Никифора Гірняка в Пісочній на Львівщині. Сотню передав четарю Василю Кучабському, а коливилікувався – назад не повернувся. Г. Коссак залишив його у резерві.

Наприкінці січня 1916 р. сотника скеровано командуванням австрійської армії у шойно зайняту Волинь на посаду ковельського комісара для набору поповнення легіону УСС. Через відсутність

контингенту набір був безперспективним, і Д. Вітовський спільно з комісарами Володимира-Волинського і Луцька – М. Саєвичем та М. Гаврилюком розгорнули широку діяльність щодо розвитку українського шкільництва у зрусифікованому краї. Невдовзі тут засновано 46 українських шкіл, де вчителі – січові старшини і стрільці, викликані на Волинь, – навчали більше ніж 800 дітей. Всього ж до 1918 р. засновано близько 150 українських шкіл. Підручники для волинських дітей збирав спеціально організований у Львові комітет на чолі з істориком Іваном Крип'якевичем (з Д. Вітовським він запізнався ще в університетський період).

Згодом колишній старшина легіону УСС, потім командувач Галицької армії генерал Мирон Тарнавський, згадував: “Дмитро Вітовський був чоловік наскрізь ідейний, запальчивий. Вже з тону його бесіди можна було пізнати людину, яка про себе мало думає, лише підпорядковує свої думки, амбіції та особисті інтереси якійсь вищій ідеї”. Отож, перебуваючи у глибокому тилу восени 1916 р., знайшов час, щоб влаштувати особисті справи – побратися з нареченою Марією Ліщинською, 22-річною народною вчителькою з Станіславівщини. Вона стала не лише дружиною, але й енергійною помічницею Д. Вітовському в освітянській діяльності. На Волині він займався не тільки освітніми справами. У вересні 1916 р. на фронт 4-ї австрійської армії, яка на той час вела бойові дії у цьому районі, прибув командувач Східного фронту принц Оскар. Сотника запросили на прийом, де відбулася розмова з принцом про українські справи. Д. Вітовського гідно оцінили й призначили референтом при 4-й армії у справах евакуйованих українців, яких під час Брусилівського прориву на Ковельщині зосередилося понад 23 тисячі. Він дбав про їхнє розміщення, харчування, медичне забезпечення, навчання дітей. У квітні 1917 р. Д. Вітовського відкликали з Волині й призначили ад’ютантом (начальника штабу) Вишколу УСС, яким тоді командував отаман М. Тарнавський. На дозвіллі любив читати стрільцям власну поезію.

Весна 1917 р. принесла на фронт радісні вісті з Києва. “Там у розгарі революції, на руїнах царату, пробуджувався український Велетень до вільного життя. Недавня мрія УСС ставала дійсністю, – згадував про ті буремні часи отаман Никифор Гірняк. – Становище УСС, звернених крісами проти відроджуваної України, було справді

нестерпне. Після палких дебатів над проблемою ролі Легіону в новій ситуації, команда Коша скликала нараду всіх формацій Легіону. Вона відбулася у травні (22 травня – *М. Л., К. Н.*) 1917 р. в постою Коша. Проводив її Дмитро Вітовський”. Через наміри австрійського уряду включити Галичину до складу відроджуваної Польщі більшість учасників наради висловилися за негайне розформування легіону. Д. Вітовський, який став одним з ініціаторів дискусії, виступив за збереження й усіляке зміцнення української національної частини як зародка майбутніх Збройних сил Української держави. Завдяки високому авторитету сотника його думка переважила. Це врятувало легіон, який зіграв вирішальну роль у Листопадовій національно-демократичній революції й став ядром створеної у ході війни з Польщею Галицької армії.

Водночас командування легіону УСС підтримувало, навіть заохочувало братання на фронті галицьких стрільців з російськими солдатами, серед яких було чимало наддніпрянських українців. На жаль, воно обірвалося драматичним для обох сторін червневим наступом російських військ за наказом Тимчасового уряду. Близько тисячі січовиків у тих боях загинуло та потрапило в російський полон. У жовтні 1919 р. залишки легіону відведено до с. Залісся під Чортковом, куди з Вишколом прибув курінь на чолі з М. Тарнавським і Д. Вітовським. Пригнічені важкою поразкою, старшини зібралися у грудні 1917 р. на генеральну нараду в с. Гуштин. Знову розгорілася дискусія щодо подальшої долі легіону. Більшість її учасників пропонувала перейти на бік Центральної Ради або розформувати легіон УСС. І все ж Д. Вітовський відстояв його існування.

Коли за угодою між Українською Центральною Радою і Німеччиною німецько-австрійські війська прибули до Наддніпрянщини, щоб визволити Україну від більшовиків, сотник Д. Вітовський у березні–квітні 1918 р. був референтом з українських справ при штабі 25-го австрійського корпусу генерала Гофмана. Згодом його призначено комендантом Жмеринки. У період перебування на Наддніпрянщині він виявився щирим патріотом, визнаним промовцем, усіляко захищав українські інтереси, боровся із свавіллям німецько-австрійської військової

та гетьманської адміністрації. Полковник Вільгельм Габсбург, член цісарської сім'ї, якому підпорядковувався легіон УСС, зазначав, що німецько-австрійське командування неодноразово скаржилося на січовиків, які ігнорували накази про боротьбу з “бунтовщиками”, маючи на увазі антигетьманські селянські повстання на Україні. Серед енергійних захисників українства згадувався Д. Вітовський. Така позиція легіону УСС змусила командування перекинути його восени 1918 р. з Наддніпрянщини в околиці Чернівців.

То був час, коли могутні хвилі національно-визвольного руху нещадно руйнували підвалини імперій. Вслід за Російською швидкими темпами розвалювалася Австро-Угорська імперія, на уламках якої творилися незалежні Чехословаччина, Польща, Югославія, Угорщина. 18 жовтня у Львові засновано Українську Національну Раду (УНРаду) з метою утворення на західноукраїнських землях національної держави. У тісному контакті з нею діяв Центральний Військовий комітет, який готувався до збройного виступу українськими військовими силами. Під його впливом було близько двох тисяч вояків-українців із львівського гарнізону та військові частини й підрозділи у Чернівцях, Станиславові, Тернополі, Золочеві, Перемишлі, Коломиї. Головною надією й опорою українських провідників був легіон УСС. Отож, до нього звернулися з проханням призначити авторитетного військового діяча, який би очолив збройні сили. “Серед української суспільності Вітовський був незвичайно популярний, – писав активний учасник цих подій Дмитро Паліїв. – Всі його любили і поважали, тому не дивно, що особу Вітовського в'язали все і всюди з визвольним самостійницьким рухом. Тільки він одинокий мав дані, щоб зістати керманічем революції. Популярний, глибокий, прегарний бесідник, чистий характер, добрий вояк”.

Отже, доля поставила 30-річного Д. Вітовського на гребінь Листопадової революції в Галичині. На щастя, у нього виявилися прекрасні помічники, члени ЦВК – отаман Сень Горук, який очолив штаб повстання, поручники Ілько Цьокан, Богдан Гнатевич, Петро Бубела, підхорунжий Дмитро Паліїв та інші. Хоча УНРада надіялася на добровільну передачу влади в краї українцям, військові енергійно готувалися до збройного повстання.

31 жовтня Кость Левицький на нараді членів УНРади і Військового комітету повідомив, що австрійський намісник у Галичині генерал К. Гуйн категорично відмовився передати владу українцям. У ході гострої дискусії більшість погодилася чекати обіцяного Віднем маніфесту. Раптом взяв слово Вітовський і від імені Військового комітету рішуче заявив: “Якщо цієї ночі ми не візьмемо Львів, – завтра його візьмуть поляки”.

Отаман повідомив про те, що 1 листопада до Львова прибуває польська Ліквідаційна комісія, яка має завдання перебрати владу у Східній Галичині. Він ще не знав, що генерал Розвадовський у телеграмі до Львова вже зазначав: “Князь Чарторийський призначений генеральним комісаром для цілої Галичини і зараз обіймає управу краю з рук генерального намісника графа Гуйна”, що вже призначені польським намісником Галичини генерал Пухальський, а комендантом Львова – генерал Лямезан, але точно оцінив ситуацію історичного моменту.

Рішучість і впевненість Д. Вітовського переконали всіх. “Львів треба було взяти або вночі з 31 жовтня на 1 листопада, або його взяли би поляки, – писав пізніше Михайло Лозинський. – Нас був тільки невеличкий гурток, що вирішив це діло. Не всі львів’яни, члени Національної Ради, знали про наш план. Деякі визначні політики, що знали про це, відраджували. Рішучість Вітовського рішила справу”.

Згідно з планом повстання Д. Вітовський негайно розіслав кур’єрів з наказами міським і повітовим комісаром краю у ніч на 1 листопада брати владу. Командирові легіону УСС отаману Осипу Букшованому він звелів терміново перекинути бойові частини до столиці. Повітовому комісару Богдану Загайкевичу у Перемишлі віддав розпорядження зайняти місто й висадити у повітря міст через Сян, щоб не пропустити поляків до Львова. О 20.00 того напруженого дня Д. Вітовський провів останню нараду зі старшинами, яких у Народному домі зібралося близько 40 осіб. Як виявилось, у розпорядженні штабу повстання вояків було мало – 1400 стрільців і 60 старшин, яких не вистачало для опанування усіма важливими об’єктами міста. На всяк випадок Д. Вітовський дав розпорядження в разі невдачі виступу відходити на Красне.

Першолистопадове повстання розпочалося, коли на Ратуші пробило четверту ранку. Невдовзі Д. Вітовський приймав перші донесення. І. Цьокан повідомив, що домовився про нейтралітет німецьких, австрійських та угорських частин львівського гарнізону. О п'ятій годині стало відомо, що старшини Мартинець і Сендецький зі своїми стрільцями захопили намісництво і Ратушу та арештували генерала Гуйна. Зв'язковий четаря Труха повідомив, що зайнято австрійську комендатуру й заарештовано коменданта, генерала Пфефера. Надійшли також вісті про захоплення будинку поліції, головного вокзалу, головної пошти, станції Підзамче, військових складів на вулиці Янівській (тепер Шевченка). Таким чином, за кілька годин вдалося роззброїти або блокувати частини міського гарнізону та зайняти найважливіші об'єкти. Вранці 1 листопада Львів майже повністю контролювали українські військові підрозділи. На Ратуші замавав синьо-жовтий прапор, встановлений юним стрільцем Степаном Паньківським (загинув у бою з поляками в березні 1919 р.).

О сьомій годині отаман Д. Вітовський радісно доповів голові УНРади Костю Левицькому, що влада у Львові повністю перейшла до українців. Невдовзі почали надходити вісті про швидку перемогу українських військових сил у Станиславові, Коломиї, Тернополі, Бродях, Збаражі та в інших містах і повітах краю.

Захоплені зненацька польські військові сили оговталися і вже надвечір південно-західна частина Львова вкрилася вузлами опору їх бойових груп. Уже через два дні після захоплення поляками складів зброї на головному вокзалі, чисельність їх формувань досягла чотирьох тисяч.

У той же час становище українських військ у Львові погіршало. У підпорядкуванні Д. Вітовського залишилося всього 650 стрільців, бо решта – вихідці із селян – вважаючи справу зробленою, розійшлися по домівках. Забарився з приїздом легіон УСС, накази вислати до Львова підкріплення не виконувалися. Скориставшись ситуацією, поляки захопили Головний вокзал, закріпилися на важливих об'єктах і перейшли до активних дій.

Невдалі бої 2–3 листопада 1918 р. стали для Д. Вітовського великим морально-фізичним тягарем, і він не витримав. 3 листопада звернувся до К. Левицького з проханням замінити

його досвідченішим командиром. 5 листопада українські військові сили очолив недавній командир легіону УСС полковник Гриць Коссак. Того ж дня УНРада оголосила звернення до українського народу і його вояків із закликом створити Галицьку армію. Першим державним секретарем військових справ ЗУНР став підвищений у званні до полковника Д. Вітовський, якому доручено розгорнути військове будівництво молодої держави. Уже наступного дня він почав формувати Державний секретаріат військових справ, який повинен був організовувати регулярну армію, її заплілля, військову адміністрацію, мобілізацію і вишкіл поповнення, озброєння, забезпечення всім необхідним для ведення сучасної війни. 13 листопада державний секретар підписав накази про створення 12 військових округ на території Східної Галичини й Буковини, часткову мобілізацію до регулярного війська, демобілізацію усіх військових частин Австро-Угорщини на теренах ЗУНР, затвердив текст військової присяги. 15 листопада він виїхав зі Львова і здійснив поїздку до Станиславова, Тернополя, Коломиї та інших округ з метою організації діяльності Окружних військових команд, які відігравали головну роль у формуванні частин молодої армії та наданні допомоги Львову, охопленому боями з польськими загонами бойовиків. Поки що Галицька армія творилася здебільшого з ініціативи окремих талановитих старшин. Із місцевих загонів склалися курені, які потім об'єднувалися в бойові групи. Вони носили найменування місцевостей або командирів: “Яворів”, “Щирець”, “Наварія”, “Старе Село”, “Хирів”, “Рудки”, “Гофмана” та інші. Державний секретар військових справ боляче реагував на гостру нестачу зброї, амуніції, малу кількість старшин-українців, особливо вищої ланки, що гальмувало процес військового будівництва.

Одним з перших членів уряду Д. Вітовський висловив пропозицію негайно укласти воєнний союз із Наддніпрянською Україною, надіслати делегацію до Києва. Вже 1 грудня 1918 р. у Фастові була підписана угода з Директорією Української Народної Республіки (УНР), за якою в Галичину прибули військові частини та ешелони зі зброєю і військовою технікою. За сприяння державного секретаря до служби в Галицькій армії були прийняті

досвідчені австрійські старшини, майбутні командири корпусів, генерали А. Кравс і А. Вольф, командири бригад А. Бізанц, А. Шльосер, К. Гофман, добре підготовлені штабні офіцери А. Шаманек, Г. Кох, І. Куніш, Ф. Льонер, А. Льобковіц та інші. З Наддніпрянської та колишньої російської армії запрошені на службу генерали Михайло Омелянович-Павленко, Володимир Гембачів, Олександр Греків, полковники Микола Какурін, Євген Мішковський, Джамбулат Кануков, Андрій Долуд та багато інших, які відіграли важливу роль у становленні молодого армії.

Сучасники відзначали, що Д. Вітовський зумів сформувати важливий осередок державотворення – Державний військовий секретаріат, який розміщувався у Станиславові в будинку Дирекції залізниць. У його 18 відділах працювали молоді, але здібні старшини-фронтовики: заступник державного секретаря отаман П. Бубела, Н. Гірняк, В. Тимцюрак, В. Панчак, С. Магальяс, П. Франко, Ю. Буцманюк та ін. Саме зусиллями Державного секретаріату 1919 р. Галицька армія вже нараховувала близько 100 тис. вояків, мала 1400 старшин.

Соборницька мрія Д. Вітовського здійснилася 22 січня 1919 р., коли він у складі галицької делегації (36 осіб) був присутній на Софіївському майдані Києва в момент урочистого проголошення Акту Злуки. У зверненні до військ з нагоди злуки з Великою Україною Д. Вітовський писав: “Сповідіаємо вам велике слово: вчора упав кордон між українськими землями і вчора ми всі вже громадяни великої Народної Республіки... Ще хвиля кровавого зусилля – і слово стане ділом! З крові і пожежі та руїни встане Велика Україна!”

У січні–лютому 1919 р. під керівництвом полковника Д. Вітовського, нового командувача армії генерала М. Омеляновича-Павленка, начальника штабу полковника Є. Мішковського завершилося організаційне будівництво збройних сил ЗУНР, які набрали усіх рис регулярної сучасної армії. УГА складалася з корпусів по чотири бригади в кожному та частин армійського підпорядкування, у тому числі артилерійської бригади, панцирних поїздів, дивізіону бронемашин і авіазагону, яким, до речі, командував син Каменяра, сотник Петро Франко.

Навесні 1919 р. уряд ЗУНР здійснив ряд дипломатичних заходів для припинення війни. До Парижа на мирну конференцію країн Антанти і США було відряджено делегацію, до складу якої входив полковник Д. Вітовський як військовий спеціаліст. Обов'язки міністра він передав полковникові В. Курмановичу. 17 квітня 1919 р. делегація ЗУНР виїхала до Парижа.

Галицькі делегати сподівалися, що з допомогою керівників Антанти їм вдасться припинити агресію Польщі. Але у Парижі, куди вони прибули 7 травня, їх чекало розчарування. Вже наступного дня на засіданні комісії генерала Боти Д. Вітовський у своїй заяві переконливо доповів, що його держава бажає миру й готова виконувати умови перемир'я, але польська сторона не підтримує її пропозицій. Він пояснив, чому вимоги місії Бартелемі були неприйнятними і повідомив, що всупереч вказівкам Антанти, армія Галлера залучена до операцій не проти більшовиків на Галицькому фронті. Полковник твердо відстоював лінію демаркації з поляками станом на 20 березня приблизно по ріці Сян. Генерал Бота у багатьох позиціях погоджувався з галичанами. Але лідери Антанти були байдужими до української державності, вони робили ставку в боротьбі з більшовицькою Росією на Польщу і Добровольчу армію генерала Денікіна.

Активність галицької делегації посилилася у травні 1919 р., коли сформована у Франції армія генерала Галлера прибула на Галицький фронт і розгорнула широкий наступ. 19 травня галичани вручили ноту протесту генералові Боту, який їх підтримав і обіцяв розглянути українське питання на комісії. 21 травня Д. Вітовський і М. Лозинський надіслали ультиматум уже голові Паризької мирної конференції: оскільки ЗУНР не отримує підтримки Антанти, їх перебування у Парижі не має сенсу. Того ж дня делегацію запросили на засідання Верховної Ради за участю В. Вільсона, Ж. Клемансо, Д. Ллойд-Джорджа, під головуванням американського президента. Д. Вітовський і В. Панейко висловили рішучий протест у зв'язку з розгортанням польської агресії, підтвердивши свою позицію щодо соборності українських земель. Але цей демарш не вплинув на позицію Антанти. Тоді Д. Вітовський особисто звернувся до президента США, заявивши: “Український народ ніколи не змириться з польським поневолен-

ням”. 27 травня галицька делегація здійснила ще один дипломатичний демарш. Але Париж проігнорував заходи українців. 25 червня 1919 р. Верховна Рада Паризької мирної конференції затвердила ганебне рішення про дозвіл Польщі окупувати Східну Галичину.

Перекинута з Франції на галицький фронт 60-тисячна армія генерала Галлера, спільно з військами Польщі, відтіснила Галицьку армію за Збруч. “Вітовський ходив, як з хреста знятий, – згадував М. Лозинський, – такі мав хвилі розпуки, що буде далі?” У кінці липня 1919 р. полковник не витримав і твердо вирішив повертатися на Україну до Кам’янець-Подільського, де розмістився уряд ЗУНР. Дістати дозвіл виїхати через Румунію не вдалося. Зупинив вибір на літаку, яким переправлялися до УНР гроші, видруковані в Німеччині. 7 липня вилетів до Берліна, а 4 серпня 1919 р. з ад’ютантом Юліаном Чучманом вилетів з Бреслау одним з кращих літаків німецького виробництва. “Біля 9-ї години ранку, коли літак перелітав річку Руда, – писав один із фронткових побратимів полковника Лев Лепкий, – в далекій висоті почувся нечайний вибух і літак у виді огненої кулі почав спадати вниз, за ним потягнулась тільки струйка чорного диму, як у хвості комети... Коли позбігалися місцеві люди, то на землі дотлівало вже румовище літака, а серед нього вісім трупів”. Разом з Д. Вітовським трагічно загинув вірний ад’ютант полковника з часів Першолистопадового зриву четар Ю. Чучман.

Ховали полковника Д. Вітовського і четаря Ю. Чучмана 14 серпня 1919 р. на давньому цвинтарі Гугенотів у Берліні. Українська громада міста організувала величний похорон героїв. 1928 р. їх останки перенесено в окрему гробницю. До цього місця часто приїздили й приходили делегації, його навідували рідні та близькі Д. Вітовського у міжвоєнні роки. “Літопис Червоної Калини” (1936) згадує, що під час XI Олімпіади у Берліні там побували та вшанували пам’ять полеглих представники Східної Галичини. Берлінська газета “Український вісник” (1938, № 2) повідомляла, що учасники вечора, присвяченого 20-й річниці бою під Крутами, на чолі з генералом В. Курмановичем та представниками українських організацій, а також Міністерств закордонних і внутрішніх справ Німеччини, відвідали цвинтар Гугенотів і склали вінки на могилу Д. Вітовського.

Драматично склалася доля його сім'ї. Без засобів для існування Марія з двома малолітніми дітьми пережила немало труднощів. Пізніше вийшла вдруге заміж за відставного польського офіцера, який був порядною людиною і став надійною опорою жінки. Але Друга світова війна розкидала сім'ю. Марія з донькою Надією опинилася у США, а доля сина Д. Вітовського – Ярослава склалася трагічно. Як свідчить лист секретаря Станиславівського обкому партії М. Слоня першому секретарю ЦК Компартії України М. Хрущову від 10 квітня 1946 р.: “21 березня ц.р. нашою військовою групою у Сколівському районі Дрогобицької області захоплений у полон, коли намагався застрілитися і тяжко поранив себе в голову, “Зміюка” – Вітовський Ярослав Дмитрович, уродженець с. Брошів Долинського району Станиславівської області, українець, син військового міністра петлюрівського “уряду” – полковника Вітовського. У 1940 р. “Зміюка” закінчив військово-повітряну школу у м. Енгельсі (Саратовської обл. – *М.Л.*), мав звання молодшого лейтенанта, у 1941 р. дезертирував з Червоної армії і вступив у боївку УПА, де був керівником військово-польової жандармерії Станиславівської області, а потім командиром відтинку “Маківка” і мав псевдо “Зміюка” та “Андрієнко”. Розповів, що йому відомі командувач УПА Шухевич, начальник штабу Перебийніс, керівник крайового проводу ОУН “Роберт” та інші члени проводу ОУН. У зв’язку з пораненням, “Зміюка” знаходиться у тяжкому стані, тому взяти в нього більш докладні свідчення до цього часу не вдалося”.

Архівних документів НКВД про його подальшу долю виявити поки що не вдалося. Відомо лише, що після одужання Ярослава перевели у львівську в’язницю. Мабуть, там він й загинув.

Розповідь про галицького воєначальника закінчимо словами Мирона Заклинського з книги “Дмитро Вітовський”: “Ні один нарід не забуває своїх героїв, що в обороні батьківщини або для добра тої батьківщини віддали своє життя. Пам’ять про них бережеться як святощі й передається з покоління в покоління, щоб і правнуки тямили, яких прадідів мали, щоб раділи й пишалися ними, щоб гордилися й наслідували та добрий приклад дальшим поколінням давали”. Нині його іменем названа одна з кращих вулиць Львова. Споруджуються величні пам’ятники

й меморіальні дошки. Виповнилася й давня мрія галицької громадськості – 2002 р. останки національного героя перевезли з Берліна до Львова й перепоховали на Личакові на меморіалі Галицької армії.

Література: Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – Нью-Йорк, 1970; Колянчук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет українських визвольних змагань: Біограми генералів та адміралів українських військових формацій першої половини ХХ століття. – Львів, 1995; Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. – Львів, 1995; Якимович Б. Збройні сили України. Нарис історії. – Львів, 1996; Рубльов О., Реснт О. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. – Київ, 1999; Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. – Львів, 1999; Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Історія / Керівник авт. кол. відп. ред. О. Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001; Литвин М., Науменко К. Військова еліта Галичини, – Львів, 2004; Чмир М., Пінак Є., Лизанчук С. Галицька Армія 1918–1920. – Рівне, 2008; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Ілюстрована історія / *Гол. ред. М. Кугутяк.* – Львів; Івано-Франківськ, 2008.

Микола Литвин, Кім Науменко